

ГЕОГРАФИЯ ДАРСЛАРИДА ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИНГ ЗАРУРАТИ

Дилафруз Хамидуллаевна Усмонова

Чирчиқ давлат педагогика университети География ўқитиш методикаси
2-босқич магистранти

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада география дарсларида педагогик компетентлик зарурати, унинг мазмуни, машқ ва масалалар ечишдаги аҳамияти, жорий қилиш методикалари келтириб ўтилган. Хусусан, география дарсларини олиб борилишида кўпгина географик қонуниятларнинг мазмуни, география фани доирасида машқ ва масалалар ечишда ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қобилиятини ривожланиши, уларда географик объект, ҳодиса ва жараёнларнинг ташқи кўриниши билан бирга унинг ички тузилишини тасаввур эта олиш қобилиятини ривожлантиришдаги педагогик компетентликнинг зарурати асосланган.

Калит сўзлар: компетентлик, дидактик мақсад, географик объект, математик формула, пропорция, об-ҳавонинг асосий элементлари, ҳаво ҳарорати, атмосфера босими, ҳаво намлигини ҳисоблаш, ҳавонинг сув буғларига тўйиниши, нейтрал қатлам.

ABSTRACT

This article mentions the need for pedagogical competence in geography lessons, its content, the importance of exercises and problem solving, methods of implementation. In particular, the content of many geographical laws is based on the need for them, the development of logical thinking skills in students in the field of geography, the ability to represent the internal structure of geographical objects, phenomena and processes.

Keywords: competence, didactic purpose, geographical object, mathematical formula, proportion, main elements of weather, air temperature, atmospheric pressure, calculation of air humidity, saturation of air with water vapor, neutral layer.

КИРИШ

“Компетентлик” тушунчаси таълим соҳасига психологик илмий изланишлар натижасида кириб келган. “Компетентлик” (ингл. “competence” – “қобилият”) –

фаолиятда назарий билимлардан самарали фойдаланиш, юқори даражадаги касбий малака, маҳорат ва иқтидорни намоён эта олиш тушунилади.

География фани нуқтаи назардан компетентлик бу ўқитувчи ноанъанавий вазиятларда, кутилмаган ҳолларда ўзини қандай тутиши, мулоқотга киришиши, рақиблар билан ўзаро муносабатларда янги йўл тутиши, ноаниқ вазифаларни бажаришда, зиддиятларга тўла маълумотлардан фойдаланишда, изчил ривожланиб боровчи ва мураккаб жараёнларда ҳаракатланиш режасига эгалик қилишни англатади. Бу борада география дарс жараёнларида машқ ва масалалар ечишда компетентликни йўлга қўйиш ижобий самара беради ҳамда ўқувчиларда бу йўналишда иш олиб бориш орқали уларнинг амалий машғулотларни бажаришдаги қизиқиши ортишига сабаб бўлади.

Маълумки, педагогик компетенцияни яратишда ўқитувчи - ўз билимларини изчил бойитиб боради, янги ахборотларни ўзлаштиради, давр талабларини чуқур англайди, янги билимларни излаб топади, уларни қайта ишлайди ва ўз амалий фаолиятида самарали қўллай олади. Чунки, мамлакатимизда компетенциявий ёндашувга асосланган янги давлат таълим стандартларини жорий этилиши ўқитувчилар зиммасига қатор долзарб вазифаларни кўндаланг қилиб қўймоқда. Бу борада география фани дарсларида назарий билим бериш билан бир қаторда машқ ва масалалар ечишни ўқувчиларга ўргатиб бориш, уларда муайян географик объект, ҳодиса ва жараёнлар қўламини аниқлашга доир ҳисоблаш малакалари такомиллашади ҳамда география фанининг жозибадорлигини таъминлайди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

География фанидан машқ ва масалаларни ечиш усуллари бўйича Қ.Баҳромов, Г.Ҳалимоваларнинг ўқув қўлланмаларида амалий машғулотларнинг таҳлили, амалий машғулот фаннинг алоҳида ташкилий-методик тузилмаси саналиши ва у ўз таркибига дидактик мақсад, мантиқий тугалланган ўқув материали бирлигини, фанлараро, курс, бўлим ва мавзулараро узвийлиги асосида ташкил этилганлигини, дидактик таъминот асосидаги услубий раҳбарлик ҳамда назорат тизимини қамраб олиши ёритилган. Шу билан бирга М.Т.Миракмалов, М.Авезов, Э.В.Назаралиеваларнинг “Табиий географиядан амалий машғулотлар” каби адабиётларини ҳам муҳим қўлланма сифатида санаб ўтиш мумкин.

Кейинги йилларда Н.А.Муслимов ва бошқаларнинг “Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологиялари” деб номланган

монографияси педагогик компетентлик тадқиқотлари бўйича илмий-амалий муҳим вазифани аҳамият касб этмоқда.

МУҲОКАМА

География дарсларида касбий (шу жумладан, педагогик) компетентликка эга бўлишда ўқитувчи аввало ўз устида ишлаши ва ўз-ўзини ривожлантириши муҳим аҳамиятга эга. Ўз-ўзини ривожлантириш вазифалари ўзини ўзи таҳлил қилиш ва ўзини ўзи баҳолаш орқали аниқланади. Албатта, география фанида ҳам машқ ва масалалар ечишда педагогик компетентлик яратиш муҳим масала. Чунки ўқитувчидан ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, аввал соддароқ, сўнг эса мураккабликка томон дарс давомида машқ ва масалалар ечишда уларнинг кўникмаларини шакллантириб бориш зарурлиги талаб этилади. Бироқ, кўпгина география фани ўқитувчилари математик ифодалардан дарс давомида умуман фойдаланмайдилар. Натижада, ўқувчилар амалий машғулотларни бажариш жараёнида берилган топшириқларнинг жавобини тахминий ҳисобларга асосан ишлаб чиқишга мажбур бўладилар. Шу мақсадда дарсликда учрайдиган бир неча ҳил масалалар ва уларни ечишда математик йўллар билан шу фанга боғлаш орқали тушунтириш ишлари амалга оширилса, яъни машқ ва масалаларни ечишда формула, пропорция ёрдамида ечиш йўлларини кўрсатиб ўтилса, уларни билим даражаси шунчалик чуқурлашади.

Зеро, география фанида машқ ва масала ечишни ўргатишда математик тадқиқот усулларида фойдаланиш жуда ҳам яхши самара беради. Масалан, ўқувчининг математикадан олган билимларга таянган ҳолда мутлоқ баландлик, об-ҳавонинг асосий элементлари - ҳаво ҳарорати, атмосфера босими, ҳаво намлигини ҳисоблаш ҳамда ҳавонинг сув буғларига тўйиниши каби тушунчаларни масалалар ечиш орқали ўзлаштириши осон кечади. Бу борада ҳароратлар мавзусини ёритишда қуйидаги маълумотлар орқали, яъни ернинг ички қисмига кириб борган сари ҳарорат ортиб боришини, ернинг ичига қанча чуқур кирсак, ҳарорат шунча юқори бўлишини, лекин ер юзасида маълум чуқурликкача ҳароратнинг доимий ўзгармай турадиган қатлами борлигини, бу эса нейтрал қатлам деб аталиши тушунтириб ўтилади. Яъни, шу чуқурликкача ҳарорат ўзгармай туради, ундан пастда эса ҳарорат ўзгара бошлайди. Ер юзасида ҳарорат қанча бўлса, нейтрал қатламда ҳам ҳарорат шундай бўлади. Нейтрал қатламнинг ҳар жойда ўртача чуқурлиги ҳар хил. Лекин ўрта ҳисобда 30 метр деб олинади. Демак ер юзида

ҳарорат қанча бўлса 30 метр чуқурликкача ҳам ҳарорат ер юзасидагидек бўлади.

5-синф география дарслигидан биламизки, ернинг ичига тушган сари яъни ядрога яқинлашган сари ҳарорат жуда ортиб боради. Нейтрал қатламдан ер ичига томон ҳар 1000 метр чуқурликка тушган сари $+33^{\circ}\text{C}$ га кўтарилади. Бу кўрсаткич ҳар 100 метрда $+3,3^{\circ}\text{C}$ га тенг.

10000 да эса $+330^{\circ}\text{C}$ га тенг.

Демак ернинг ичига қанча чуқур тушилса, шунча ҳарорат юқори бўлади.

Бу мавзудаги масалалар қуйидаги усулда ечилади:

1) Ер юзида ҳарорат $+14^{\circ}\text{C}$ бўлса нейтрал қатламдан 5000 метр чуқурликда ҳарорат қанча бўлади?

Ечиш:

$33^{\circ} - 1000 \text{ м}$

$X^{\circ} - 5000 \text{ м}$

$X^{\circ} = 5000 \times 33 \div 1000 = 165^{\circ}\text{C}$

$165^{\circ}\text{C} + 14^{\circ}\text{C} = 179^{\circ}\text{C}$

Жавоб: 5 км чуқурликда ҳарорат $+179^{\circ}\text{C}$ бўлади

География таълимида мана шундай математик формулалардан фойдаланиш ўқувчиларнинг фикрлаш қобилиятларини кенгайтиради. Математик ҳисоблашлар аниқ ечимларни келтириб чиқариши сабабли ўқувчиларнинг табиий географик жараёнлар ёки воқеа-ҳодисалар ҳақида аниқ мушоҳада юритиш қобилиятларини таъминлайди. Хулоса қилиб айтганда, география таълимида фанлараро боғланишларни эътиборга олиш ўзининг энг яхши самарасини беради.

Аммо, географик объект, ҳодиса ва жараёнлар, уларни келтириб чиқарадиган сабаб – оқибат боғланишларини моҳиятини тўлиқ англаб етиш учун назарий билимларнинг ўзи кифоя этмайди. Назарий билимларни мустаҳкамлаш учун айрим географик ҳодиса ва жараёнларга оид машқ ҳамда масалалар ечиш зарурати ўз-ўзидан пайдо бўлади. Кўпгина географик қонуниятлар мазмунини географиядан машқ ва масалалар ечиш ўқувчиларда қуйидаги ижобий фазилатларни тарбиялашга химат қилади:

1. Ўқувчиларда мантиқий фикрлаш қобилияти ривожланади.

2. Ўқувчиларда географик объект, ҳодиса ва жараёнларнинг ташқи кўриниши билан бирга унинг ички тузилишини тасаввур эта билиш қобилияти ривожланади.

3. Ўқувчиларда географик объект, ҳодиса ва жараёнларни келтириб чиқарувчи сабабларни аниқлашга қаратилган билимлар ривожланади.

4. Ўқувчиларда муайян географик объект, ҳодиса ва жараёнлар кўламини аниқлашга доир ҳисоблаш малакалари такомиллашади.

5. Ўқувчиларда илмий дунёқараш ва мантиқий тафаккурлай олиш малакалари шаклланади.

ХУЛОСА

Демак, ҳар қандай ўқув фанининг мазмунини бирор амалий машғулотсиз ўқув жараёнида тушунтириш мураккаб ижтимоий жараён. Ўқув жараёнини олиб боровчи ўқитувчининг бош вазифаси – таълим-тарбия ҳамда ўқувчиларнинг билимини ривожлантиришнинг энг муқобил методини танлаш ҳисобланади. Шу қатори география фанида ҳам педагогик компетентлик яратиш орқали таълим-тарбия ва ривожлантириш жараёнларини энг самарадор тарзда амалга ошириш зараурлигини тақозо этади.

REFERENCES

1. Bahromov Q., Halimova G. “Geografiyadan mashq va masalalarni yechish usullari”, “Navro’z” nashriyoti. Toshkent – 2017.
2. Mirakmalov M.T., Avezov M., E.V. Nazaraliyeva. Tabiiy geografiyadan amaliy mashg‘ulollar. —Т.: “Fan va texnologiya”, 2015.
3. Муслимов Н.А., ва бошқалар. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. Монография. – Т.: “Фан ва технология” нашриёти, 2013.
4. Султонова Г.А. Педагогик маҳорат. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2005.